

В. С. Лісовий

Ідентичність

ІДЕНТИЧНІСТЬ (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – рівнозначність, тотожність, однаковість. Термін застосовують для позначень, що мають справу з «тим самим». Дію установлення І. називають ідентифікацією. Важливість з'ясування поняття «І.» та способів ідентифікації зумовлена їх місцем у житті та діяльності людини. У щоден. побуті ми впізнаємо щось, знане з нашого поперед. досвіду, яке називаємо «тим самим». Часто це робимо за випадковими ознаками; іноді робимо мітку, щоб повторно вибрати якусь річ з множини зовні однакових речей. Оскільки йдеться про впізнання уже знаного, то таку ідентифікацію часто позначають терміном «реідентифікація». Навіть з упізнанням за випадковою ознакою чи згаданою міткою пов'язане припущення, що всі ін. важливі для нас властивості певної речі не зазнали змін. Підставою для цього є впевненість у безперервності існування речей у часі та віра у збереження ними своїх властивостей. Надзвичайною є ситуація, коли з'являється підозра підміни – напр., заміна оригіналу картини її копією. Тоді з'являється потреба у використанні науково обґрунтов. методів ідентифікації. У випадку дій ін. людей ми переважно припускаємо наявність відомих нам мотивів. Але таке припущення є вірогідним і може виявитися хибним. Спостерігаючи на вулиці людину, яка біжить, ми не можемо з певністю сказати, що саме спонукає її бігти. Також зовн. вигляд якоїсь людини, її міміка дає нам підставу тільки з певною мірою вірогідності припускати наявність того стану, який вона переживає, – біль, смуток, радість тощо. Тому ми змушені уточнювати своє припущення, розпитуючи її про самопочуття. Окрім дій, кожен із нас також впізнає власні фізіол. та псих. стани, процеси уже знані з поперед. досвіду.

Критерії І. та способи ідентифікації не є однаковими у побуті, у різних галузях люд. діяльності та в різних науках. Те, що ми вважаємо достатнім для впізнання якоїсь речі як «тієї самої», у щоден. побуті часто не є задовільним з наук. погляду. Що стосується поняття «І.» та способів ідентифікації в наук. дослідж., то порівняння показує їхню велику відмінність: досить порівняти спосіб установлення тотожності та взаємозаміни у математиці, способи ідентифікації елементар. часток у ядер. фізиці, типу вірусу у біології, методи діагностики у медицині. Значною є також відмінність у понятті «І.» та способах ідентифікації в гуманітар. науках порівняно з природн. науками. Вищезгадані приклади з

внутр. станом людини свідчать про це. Загалом поняття «І.» та спосіб ідентифікації залежать від того, що ми ідентифікуємо і для яких потреб. Від цього залежить вибір тих критеріїв, на основі яких ми робимо висновок, що щось є «тим самим». Критерій І. чи реідентифікації повинен містити перелік ознак, збереження яких дозволяє щось вважати «тим самим», ідентичним. Якщо питання, що ми ідентифікуємо, ставиться в загальному, то відповідь передбачає певну класифікацію об'єктів – як тих, джерелом яких є наше оточення, так і тих, що належать до нашого внутр. псих. та духов. світу. Тут залишаємо осторонь дискусії щодо різних способів класифікації об'єктів (див. *ОНТОЛОГІЯ*). Відповідно до традиції розрізняємо одиничне і загальне (у традиц. термінології – «партикулярії» та «універсалії»). Усе, що кожен із нас сприймає в своєму оточенні, а також у тілес., психіч. і духов. житті кожного з нас, є неповтор., одиничним, хоча водночас воно містить загальне. У мовленні ми на нього вказуємо, використовуючи вказівні займенники («це», «те»), а також т. зв. власні імена чи їх замітники (вказівка на просторово-часову локалізацію тощо). З влас. іменами чи їх замітниками пов'язані т. зв. одиничні поняття. Говорячи про Європу як про культурну цілість (попри всю різноманітність у межах цієї цілості), маємо на увазі одиничне поняття, пов'язане зі словом «Європа».

Існують очевидні підстави для розрізнення двох класів одиничного: по-перше, сталості чи, інакше, сталі цілості; по-друге, процесуал. (динам.) об'єкти – дії, події, процеси, стани. Сталим цілостям властиві: а) пов'язаність частин чи елементів, унаслідок дії внутр. чи зовн. причин; б) здатність зберігати незмінними у часі деякі властивості; в) наявність певної просторово-часової локалізації, що дозволяє встановити їхні межі. У випадку ментал. станів і процесів (настроїв, почуттів, думок тощо) наше самоспостереження не дає підстави говорити про їх просторові межі (на противагу природ. об'єктам); хоча прив'язаність душі кожного з нас до свого тіла є важливою в її ідентифікації, але відмінність псих.-духов. життя від тілесного є важливою при розгляді особистої І. У будь-якому разі псих.-духовне життя особистості в нормал. стані володіє безпереч. ознаками цілості при всій різноманітності в межах цієї цілості. Значення вислову «сталі цілості» виходить за межі того, що філософи позначали термінами «партикулярії» чи «індивіди». У практиках ідентифікації пов'язаність або цілість розуміють широко. Хоча пов'язаність частин є однією з ознак, що дозволяє встановити межі цілого, але такі межі є емпірично очевидними лише в деяких випадках (напр., тверді неорган. тіла чи організми). Сталими цілостями вважаємо також розрізнювані частини, елементи більшого цілого. Такими є фіз. елементи, органи як частини організму, держ. інституції як елементи держави і т. д. До сталих цілостей зараховуємо не лише ціле у звичай. значенні слова, а й певні сукупності, нагромадження різноманіт. речей, що виникли випадково – унаслідок впливу природ. чинників чи люд. діяльності. У різних цілостях по-різному співвідносяться ознаки статичності й динаміки: зграю птахів, табун коней, натовп людей і т. д. можна розглядати як цілість, попри хаотичні рухи індивідів, з яких ці утворення складаються. У кожному разі доводиться окремо з'ясовувати

як міру цілісності, так і природу тих зв'язків, які дозволяють щось розглядати як цілісне. Це стосується також люд. колективів (етносів, націй, цивілізацій), а також ідентифікації різного роду артефактів. Межі цілостей можуть виникати внаслідок дії істор. обставин або ж бути результатом прийняття певних угод, конвенцій. Традиція, прийняття певних конвенцій часто є вирішальними у тих розмежуваннях, які проводимо у багатьох видах діяльності. Те, що робить цілісним р-н у місті та відмежовує його від ін. р-нів, є той факт, що вони є адм. одиницями в держ. чи міському управлінні. Всесвіт, Галактика, Сонячна система, планета Земля, атмосфера і гідросфера Землі, континенти, океани та моря, гори і долини, річки та озера, ліси, міста і села, вулиці та будинки, тварини і люди, психіка принаймні вищих тварин чи душа людини, етноси, нації, держави, їхні територ.-адм. одиниці і т. п. є прикладами сталих цілостей. У випадку Всесвіту маємо справу з безмежністю, що робить неможливим встановити просторові межі. Засобом ідентифікації сталих цілостей є власні назви, з якими пов'язані «описи» – інформація, яка дозволяє безпомилково вказати на щось одиничне. У випадку тілес. ідентифікації особи прикладом таких «описів» є паспорт, відбитки пальців, використання здобутків генетики, які сьогодні дозволяють здійснювати не лише видову, а й індивідуал. ідентифікацію тіла людини (див. [Геном](#)). Але від тілес. ідентифікації особи відрізняємо І. особи як псих.-духов. утворення, що є предметом гуманітар. наук і філософії.

Розрізнення сталих цілостей, з одного боку, та дій (подій, процесів і станів), з іншого, започатковане Аристотелем. Серед десяти категорій він виокремив дію (лат. actio) та те, що зазнає дії (лат. passio). Таке розмежування є важливою частиною наук. дослідж.: статика й динаміка у фізиці, анатомія і фізіологія в біології, у гуманітар. науках структурно зорієнтовані дослідж. на противагу функціонально зорієнтованим. Від сталих цілостей процеси відрізняються тим, що можуть вести до різноманіт. перетворень тих сталостей, що діють чи взаємодіють у процесах. Сталі цілості існують завдяки певним взаємозв'язкам і взаємодіям. Відношення між сталими цілостями та їхніми можливими діями не є однозначним. Певна особа, залишаючись тією самою, здатна вчиняти різні дії. Процесам, як і сталим цілостям, теж властива певна просторово-часова локалізація. Тільки деякі природні процеси в космосі сягають за межі наших можливостей їх локалізувати. Проблематичною, як вже згадувалося, є простор. локалізація ментал. процесів і станів. Ідентифікацію дій, подій, процесів, станів переважно здійснюють шляхом «прив'язування» до сталих цілостей та вказівкою на їх часово-просторову локалізацію. Щоб сказати, що в даному разі маємо справу з тим самим процесом, потрібно, щоб зберігалася не тільки пов'язаність подій у часі, а також певні якісні характеристики цього процесу. Розмежування різноякіс. процесів часто ускладнене поступовою заміною одного процесу іншим. Як у випадку якіс. перетворень фізіол., ментал. чи істор. процесів, коли межею виступає перехід. стан (напр., перетворення позитив. реві. змін у реакційні). Що стосується позначення поодиноких дій, подій, процесів, то воно принципово не відрізняється від

позначення сталих цілостей. У мові використовують вказівні займенники, власні імена чи їх замітники (напр., часу і місця певної істор. події тощо).

Від одинич. понять відрізняємо загальні, представлені у мовах заг. іменами. Ці поняття утворені шляхом виокремлення спіл., суттєвих ознак, наявність яких дозволяє об'єднувати одиничні об'єкти у множини (види, роди, класи, типи). Серед них розрізняють такі, що об'єднують сталі цілості (рослина взагалі, людина взагалі і т. п.) та абстрактні поняття, які переважно позначають властивості, [відношення](#) і зв'язки. Ми поєднуємо у множини також динам. об'єкти – дії, події, процеси, стани (напр., істор. подія, реформа, модернізація). Класифікації чи типології є важливими у повсякден. та наук. мисленні (застереження: у природн. науках переважають узагальнення; в гуманітар. науках, окрім заг. понять, важливу роль відіграють одиничні поняття, індивідуалізації). Поняття «етнос», «нація», «держави» і т. п. є загальними; проте, розглядаючи етнічну, нац., політ. і., необхідно враховувати неповторні особливості в кожному окремому випадку. Належність одиничного до певного виду є важливою частиною ідентифікації одиничного. Природн. науки, досліджуючи неорган. утворення, переважно зосереджені на і. видів, а не на і. одиничного. Важливість індивідуал. ідентифікації, на противагу і. виду, зростає в біології, передусім у генетиці. У гуманітар. науках в ідентифікації особи важливою є не тільки видова і. (людина взагалі), а належність особи до певної люд. групи, спільноти тощо.

Поняття «і.» та способи ідентифікації як одиничного, так і загального великою мірою залежать від того, до якого рівня буття належить одиничне чи певний вид об'єктів. Виокремлюють неорган. (фіз.), орган. (біол.), псих. та духов. рівні буття. Кожен вищий рівень містить попередній та вивершується над ним. Це відповідає уявленню про природну еволюцію, внаслідок якої кожен вищий рівень виникав на основі нижчого. Носієм ментал. станів і процесів є особа з її тілом. Усе ж важливою особливістю індивідуал. псих. та духов. утворень, станів і процесів, по-перше, є те, що вони є об'єктами самоспостереження, а не зовн. спостереження. З цим пов'язана друга їхня особливість: нейрофізіолог здатний визначити просторову локалізацію тих структур, які є їх носіями певних псих. чи ментал. станів і процесів, але не просторові межі самих цих станів та процесів. Можна хіба що вказати на тривалість перебування у певному стані чи тривання певного процесу. Осн. засобом їхньої ідентифікації є наявність критеріїв, що містять якісні характеристики. Оскільки такі об'єкти внутр. псих. та духов. життя є наслідком самоспостереження, інтроспекції, то позиція емпірич. об'єктивізму в здійсненні їхньої ідентифікації стає недостатньою. Більше того, здатною призводити до грубих помилок. Різні мотиви можуть бути причиною зовні схожих дій. Це спонукає гуманітаріїв до перегляду поняття «і.» та способів ідентифікації, які застосовують у природн. науках. Аби сказати, що особи чи колективи є «тими самими», ми повинні враховувати, як люди ідентифікують самі себе. Ця пов'язаність ідентифікації з самоідентифікацією є важливою особливістю гуманітар. наук. Герменевтич. метод емпатії необхідний для того, щоб розуміння та ідентифікація особи

спиралися на врахування того, як сама особа усвідомлює та ідентифікує себе. Однією з проблем є факт таких радикал. змін у психіці чи особистій самосвідомості, яка спонукає особу твердити «я стала(-в) іншою людиною». Загальновідомо, що самоусвідомлення та самоідентифікація особи може бути помилковою, зокрема внаслідок впливу позасвідомих і підсвідомих чинників. Внесок глибин. психології, психоаналізу допомагає з'ясувати взаємодію свідомого і підсвідомого в людині. Тільки абсолютизація певних інстинктів (сексуал. у фройдизмі) спонукала скорегувати глибинну психологію підходами, запропонованими вершинною психологією (В.-Е. Франкл та ін.). Але в будь-якому разі якість індивідуал. та колектив. самоідентифікації залежить від рівня крит. самосвідомості. Самоідентифікація особи за належністю до певного колективу є, як правило, важливою частиною особистої І. Існують підстави розглядати особисту І. під кутом зору поєднання множини самоідентифікацій, здійснених за переконаннями, належністю до колектив. утворень і груп (етніч., реліг., політ., профес., вікових, статевих і т. д.). Іноді поєднання таких самоідентифікацій загрожує підважити ту серцевину, збереження якої дозволяє говорити, що в усіх цих самоідентифікаціях і ролях особа усвідомлює себе як «ту саму». Крайнім випадком, що виходить за межі норми, є зміни в самоусвідомленні, коли відбувається роздвоєння чи потроєння особи. Це особливі випадки, що є предметом радше психіатрич. дослідж. Врахування самоідентифікації стосується також поняття «колектив. І.», яке передбачає врахування того, як особи розуміють і наскільки вони цінують свою належність до певної спільноти (етносу, нації) чи групи (соціал., профес. тощо). Проблеми колектив. І. та ідентифікації залежать від того, з якими саме спільнотами чи групами маємо справу. Колективна І. реально існує завдяки тому, що люди цінують свою належність до певної спільноти чи групи. Зниження рівня поцінування у крайніх випадках підважує здатність людей до єднання, до колектив. дій, які в демократ. суспільствах є осн. засобом захисту інтересів певної спільноти чи групи. Відомим прикладом є роль *національної самосвідомості* в підтримці нац. ідентичності. А відповідно і здатності нації захищати свої нац. інтереси. Те ж саме стосується цивілізац. І. Добре відомим є питання про збереження європейськості І. та песиміст. висновки чи пророцтва про «занепад Європи». В умовах сучас. України найгострішим є питання національної І. (див. *Нація*).

Існують певні особливості також в ідентифікації артефактів – усього створеного людиною в додаток до природ. оточення. Одні з артефактів є виробами, призначеними задовольняти прості потреби; ін. – витворами духов. життя, націленими на задоволення пізнавальних та духов. зацікавлень. Особливим різновидом артефактів є ідеї, поняття, теорії, твори літ-ри та мистецтва. Якщо йдеться про творчість окремої особи, то маємо справу з певним процесом. Часто процес творчості містить різкі зміни, повороти, що спонукає поділяти творчість на періоди (напр., ранній, перехід., зрілий, пізній тощо). Але в будь-якому разі ідентифікація ідей, понять, теорій, творів літ-ри та мистецтва пов'язана з тим, як їх розуміють, інтерпретують. Відповідно зростає важливість герменевт. підходів. Хоча

суб'єктом розуміння, мислення, тлумачення є певна особа з її тілом, але комунікативна спільнота, в якій досягається згода щодо розуміння, містить необмежену кількість осіб: кожен може взяти участь у дискусії, якщо має відповід. рівень компетенції. Оригінал. оцінка творчості даного поета повинна одержати заг. визнання, передусім у колі літературознавців. Це стосується також групової ідентифікації – напр., зарахування живописця до певного мист. спрямування. Без визнання іншими моєї оригін. інтерпретації як виправданої, вона приречена залишитися лише гіпотезою для мого приват. використання. Отож поняття «І.» (та способи ідентифікації) має соц. статус, теор. і практ. важливість; воно є основою істор. наративів та систематизацій, які, окрім з'ясування індивідуал. неповторності творчості певної особи, містять різного роду класифікації.

Рекомендована література

1. P. F. Strawson. Individuals. An essay in descriptive Metaphysics. New York, 1962;
2. C. Taylor. Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge, 1989;
3. P. Riceur. Oneself as another. Chicago; London, 1992;
4. Ентоні Д. Сміт. Національна ідентичність / Пер. з англ. К., 1994;
5. Хант Г. О природе сознания / Пер. с англ. Москва, 2004. Ч. 2.

Бібліографічний опис:

Ідентичність / В. С. Лісовий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13770>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).